

סימן יא - פינוי חללי מלחמה בשבת

ראשי פרקים:

מבוא

- פרק א - רקע הלכתי בסיסי
- פרק ב - מלחמת ההתשה בתעלת סואץ תשכ"ט-תש"ל.
- פרק ג - מלחמת יום הכיפורים - רקע עובדתי
- פרק ד - מלחמת יום הכיפורים - סיכום הלכתי
- פרק ה - מלחמת שלום הגליל - רקע עובדתי
- פרק ו - מלחמת שלום הגליל - דיון הלכתי
- מבוא לפרק ז - פינוי חללים בזמן הפסקת אש יציבה
- נספח - מכתבו של הגר"מ בן מאיר

מבוא¹

הנושא הכאוב של פינוי וזיהוי חללים עולה לאחר כל מלחמה ממלחמות ישראל. שונה הוא עם ישראל משאר העמים בדאגתו לכבוד חייליו שמסרו נפשם על קדושת השם בהגנה על תושבי ארה"ק, והמאמצים שהיחידות המיועדות לכך עושות - אין להם אח ורע בתולדות העמים.

על מלאכה קדושה זו של זיהוי החללים ושל הסיוע למפקדים בפינוי, מופקדת בצה"ל הרבנות הצבאית² על יחידותיה המיוחדות, הפועלת על פי הוראות הפיקוד העליון³ ופקודות המטכ"ל⁴ המעוגנות בהלכה.

1. מאמר זה נכתב מייד אחרי מלחמת שלום הגליל (בשנת תשמ"ג) בשלש מהדורות בכתב יד, לפני עידן המחשב האישי. מטעמים שונים עוכב פירסומו בדפוס קרוב ל 30 שנה, וכתב היד נשמר כל השנים הללו בין ספרי. לאחרונה התברר שהזמן החולף, יחד עם טבעו של זכרון בני אדם, מביאים לשיכחה ולסילוף עובדות עם משמעות הלכתית. לאור זאת ולאור התמשכות מלחמת ההתשה אותה מנהלת הרשות הפלסטינאית ברחבי ארץ ישראל, מלחמה היוצרת שאלות הלכתיות חדשות גם בתחום פינוי החללים בשבת, פורסם המאמר המקורי משנת תשמ"ג כבסיס עובדתי. בסיס כזה עשוי אולי לסייע גם לדיון ההלכתי העכשווי.
2. המאמר מופיע כאן בצורתו המקורית, למעט שינויי עריכה ועידכון חלק מציוני המקורות. המאמר היה לנגד עיניו של מו"ר הג'ר אביגדר נבנצל, שעבר עליו והעיר הערותיו. הערותיו שולבו במאמר במקומן. המאמר פורסם בשינויי עריכה בשנת תשס"ב בתחומין כב, עמ' 104-116.
3. **צה"ל בחילו** - אנציקלופדיה לצבא וביטחון (הוצאת רביבים ה'ל - ספריית מעריב, 1982) כרך 16, ערך: הרבנות הצבאית, עמ' 83-129.
4. **הוראות הפיקוד העליון** (הפ"ע) 2.0201 - המטה המקצועי במטה הכללי, סעיף 13 - רב צבאי ראשי, סעיפי משנה (ז), (ח) ו-(י); מובא גם בלקט "מקורות והוראות בנושא דת" הוצאת המטה הכללי/ הרבנות הצבאית הראשית, טבת תשכ"ח (דצמבר 1964) בעמ' 3 [בלמ"ס].

אחת הנקודות המעוררות שאלות הלכתיות מעשיות הינה שאלת פינוי החללים בשבת. מתי יש איסור בדבר, ומתי קיים היתר או אפילו מצוה וחובה?

בפרקים הבאים אנסה לסקור שאלה זו מבחינה הלכתית, לאור ניסיון והערכות מצב שהצטברו במלחמת ההתשה בסיני (בעיקר בשנת תשל"ל), במלחמת יום הכיפורים (בשנת תשל"ד) ובמלחמת שלום הגליל (בשנת תשמ"ב).⁵

פרק א. רקע הלכתי בסיסי

בברייתא במסכת שבת⁶ איתא:

"תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: תינוק בן יומו חי – מחללין עליו את השבת. דוד מלך ישראל מת – אין מחללין עליו את השבת."⁷

ובמסכת סנהדרין⁸ מבואר שגם הטיפול בקבורתו של מת מצוה אינו דוחה שבת. הדברים הובאו להלכה בשאלות דרב אחאי גאון,⁹ בספר האשכול¹⁰, בטור¹¹ בר"ן על הר"ף בפ"ק דביצה¹², בשו"ת הריב"ש¹³, ובשו"ע¹⁴.

במשנה ברורה¹⁵ הוסיף: "דאדרבא, כבוד המת הוא שלא יתחלל שבת ויום הכיפורים דחמירי על ידו." כלומר, אין זו רק הלכה בהלכות שבת האוסרת חילול

4. **פקודת מטכ"ל** 38.0105 – חללים ומתים בשעת חירום – נוהל, בעיקר סעיפים 7-10; מובא גם בלקט "מקורות והוראות בנושא דת" הוצאת המטה הכללי/ הרבנות הצבאית הראשית, תשנ"ו (1996) עמ' 116-119 [מוגבל].

5. על הכותב: בחלק האחרון של **מלחמת ההתשה** שירת כרב הצבאי של "מפקדת הכוחות המשוריינים בסיני" - אוגדה 252, אז בפיקודו של האלוף שלמה להט (צ"ץ), שהיתה אחראית על מרחב תעלת סואץ ומערב חצי האי סיני.

במלחמת יום כיפור מונה על ידי הרב הצבאי הראשי דאז כאחראי על פינוי החללים בגזרת החזית המצרית בסיני. לשם כך הקים, כיחידה על-תקנית, מחלקת סריקה ראשונה בחזית המצרית.

במלחמת שלום הגליל שירת כרב הצבאי של הגייס הצפוני, אז בפיקודו של האלוף ינוש בן-גל, שקיבל את האחריות על הלחימה בניזרה המזרחית של לבנון.

במאמר זה כלולות עדויות המתפרסמות לראשונה על עובדות בהן היה כותב הטורים מעורב או היה להן עד. לפיכך נבחרה בו לשון מדבר.

6. **שבת קנא**, ב.

7. מקור הדברים **בתוספתא שבת פ"ח הלכה יא**, והובא גם במדרש **בראשית רבה**, פר' לד פסקא יב, ו**בקהלת רבה** פרשה ה, אות [י] פסקא ב. וע"ע בגמ' **שבת ל**, ב: "שלה שלמה לבי מדרשא: אבא מת ומוטל בחמה, וכלבים של בית אבא רעבים, מה אעשה?" וכו'.

8. **סנהדרין לה**, ב.

9. **שאלות דרב אחאי**, פרשת בראשית (שאלתא א - ג) שאילתא א ד"ה שאילתא דמחייבין.

10. **ספר האשכול**, (מהדורת אויערבך) הלכות טומאת כהנים עמ' 174.

11. **טור או"ח** שיא.

12. **ר"ן על הגמ'** ביצה ו, א, "אמר רבא מת ביר"ט ראשון" וכו'.

13. **שו"ת הריב"ש ס' תפז**.

14. **שר"ע או"ח ס' תקכו**, סע' ג.

שבת לצורך המת, אלא זו גם הלכה השייכת להלכות **כבוד המת**, הלכה המחייבת מניעה של חילול שבת עבורו אפילו באיסורים קלים, אשר אילולא נימוק זה יתכן והיו ניתנים לדחיה.

כאשר קיים מצב של פיקוח נפש, אזי כל האיסורים נדחים מפני פיקוח נפש¹⁶, פרט לשלוש העבירות החמורות – ע"ז, ג"ע ושפיכות דמים¹⁷ – ולכן מותר לפנות חללים בשבת גם ע"י הזדקקות למלאכה דאורייתא, אם מצב של פיקוח נפש מחייב זאת.

דוגמא לדבר:

כאשר המת מסכן חיי אדם עקב היותו גורם העברה והדבקה של מחוללי מגיפה קטלנית¹⁸, ברור שמותר לפנותו ולהרחיקו גם בשבת.

כאשר במהלך מלחמה, בה כל תוספת של רק"מ [רכב קרבי משוריין] יש לה משמעות, אם תיקונו של הרכב הפגוע והחזרתו לכשירות מתעכב בגלל החללים הנמצאים בו – ברור שמותר וחובה לפנותם גם בשבת¹⁹.

לעומת זאת, כאשר אין פיקוח נפש המחייב פינוי החלל, אזי עומדת בתוקפה ההלכה:

"ידוד מלך ישראל מת – אין מחללין עליו את השבת".

אמנם קיימים מצבים גבוליים המתחדשים בכל יום בעיתות מלחמה, בהם ניתן להסתפק אם נכללים הם בגדרי פיקוח נפש אם לאו. שאלות אלו העסיקו את אנשי ההלכה ברבנות הצבאית לדורותיה.

15. **משנה ברורה** תקכו ס"ק יז, ו"כ בתוס' ב"ק ריש פא, א. טעם זה קרוב לטעם המוזכר ברמב"ן **בתורת האדם** (דף פ) הובא בר"ן פ"ק דביצה דף ג, א, ד"ה אמר, ובבית **יוסף** א"ח תקכו אות ג ד"ה כתב הר"ן, ובמגן **אברהם** כאן ס"ק ו, ובסי' שיא, ס"ק יג. וע"ע בשו"ת **חת"ם סופר** ח"א (א"ח) ס' סא, ובחלק ו (ליקוטים) ס' ד.

16. **מכילתא דר' ישמעאל**, ר' פר' כ"תשא; **משנה** יומא ח, ו; **יומא** פה, ב; **רמב"ם** שבת ב, א; **שו"ע** א"ח שכח ב.

17. **יומא** פב, ב; **פסחים** כה, א-ב; **סנהדרין** עד, א.

18. ראה גם **אור ישראל** לגר"ל מסלנט, (במהדורת ב"ב תשל"ט עמ' עב-עג); שו"ת **שרידי אש** חלק ד, עמ' רפט.

19. הסברא לדינא פשוטה. דין זה הובא גם בספר **דרכי חסד** (הרב אברהם מ' אבידן [זמל], ירושלים תשל"ח) פרק עשירי סעיף ב. ספרו של הרב אבידן, לשעבר סגן הרב הראשי לצה"ל וראש ישיבת ההסדר בשעלבים, הינו אחד הספרים החשובים ביותר בתחום ההלכתי של פינוי חללים. הוטמע בו לא רק הידע ההלכתי המקיף, אלא גם ההיכרות עם המצב בטח והנסיון הצבאי הרב של המחבר.

לגבי פעילות זיהוי בשבת למניעת עיגון – ראה להלן סוף פרק ג ובהע' 35 שם.

פרק ב. מלחמת ההתשה

בשנים תשכ"ט-תש"ל ניהלו המצרים מלחמת התשה עם חיילי צה"ל באזור תעלת סואץ. על גדות תעלת סואץ, לאורך 160 הקילומטרים בהם ניצב צה"ל מול הצבא המצרי, הוקמו אז 26 מעוזים. המעוזים היו מתחמים מחלקתיים עד פלוגתיים מבוצרים וממוגנים ב"שכבת פיצוץ", ותפקידם היה להעניק לחיילי הקו מחסה מפני פגיעת פגזי התותחים והמרגמות של המצרים, ובכך לאפשר לכוחות מעטים יחסית להחזיק את הקו. המצרים המטירו על המעוזים עשרות אלפי פגזים ופצצות, וגרמו למאות חיילים הרוגים.

הפגזות ונפגעים היו מנת חלקם היומית של חיילי המעוזים, והתעוררה שאלת הפינוי בשבת.

על פי פקודות הצבא ומסורת הקרב של צה"ל, הפינוי מהמעוזים נעשה באחריות מפקד המעוז. מפקדים פנו בשאלת פינוי החללים בשבת אל האלוף הרב שלמה גורן, הרב הצבאי הראשי²⁰ דאז. במכתב תשובה²¹ כתב הרב גורן:

פינוי חללינו הי"ד בשבת

על אף ההלכה התלמודית וההיסטורית הברורה שאין לחלל שבת בפינוי חללים, כפי שמבואר בסוגיות התלמוד ובשלחן ערוך, וכן משמע מספר החשמונאים ב' פי"ב²² במלחמת יהודה נגד גורגיאש: "ויהי כי קרב יום השבת ויתקדשו כמשפט לעשות שבת. ויהי ממחרת השבת ויבואו אל יהודה ויאמרו לו: נלכה נא ונאסוף את החללים לקבור אותם אל אבותם." ומשמע שנמנעו מלעשות כן ביום השבת אף שנפלו לפני השבת.

מאחר ובתנאי הלחימה הקיימים כיום [טבת תש"ל (חורף 1970). מ"ה] בקו התעלה ובמוצבי הבקעה, השארת החלל שלנו במקום נפילתו בקו למשך יום שלם עלולה לפגוע קשות בכושר הלחימה של החיילים ובמוראל שלהם,

[ראיה לכך יש להביא מהמבואר בילקוט שמעוני שמות רמז רכ"ז על הפסוק "כי קרוב הוא": ד"א כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם. משמע שהשארת לוחמים הרוגים בשדות הקרב גורם להורדת מורל הלוחמים עד

20. על דעתו של הגרש"ז אויערבאך אודות מעמדו ההלכתי של הרבצ"ר דאז כ"מרא דאתרא" ראה לעיל סימן ג, פרק א.

21. עם העתק אלי, מתאריך ה' טבת תש"ל, סימוכין: דת-6-4269 [בלמ"ס]; בעריכה חדשה עם הוספות: משיב מלחמה (הוצאת האידרא רבה, ירושלים, תשד"מ), כך ב, שער תשיעי, סימן קיז עמ' ריז-רכ.

22. כתובים אחרונים, העתיקם מלשון יון לשפת עברית החכם הבלשן מ"ה יצחק זעקיל פרנקל איש המוניא, הוצאת לוי-אפשטיין. מהדורת הרבנות הצבאית הראשית כוללת רק את ספרי חשמונאים א-ב, ירושלים, כסלו תשל"א. על המהימנות ההלכתית של ספרי החשמונאים – ראה להלן הע' 43.

- מ"ה.

כדי כך שבגלל זה הקב"ה לא הוביל את ישראל דרך ארץ פלישתים שמא יראו את בני אפרים הרוגים ויחזרו למצרים. לכן²³

בהתחשב ברגישות הנפשית המיוחדת שיש לנו כלפי בנינו הנופלים, וכיון שפינוי בידים שלא ברכב מהווה סכנה למפנים העלולים להפגע מאש האויב תוך כדי ההליכה ברגל, אנו מתירים (הלוואי שלא נזדקק לכך) לפנות החללים ברכב בשבת למקום הקרוב ביותר לשמירת חללים, ואין להסיעם משם למתקן החללים המיוחד בשבת.

היתר זה כוחו יפה כאשר החלל נפל בליל שבת או בשעות הבוקר של שבת, שאם לא יפונה בשבת יצטרך לשהות במקום זמן רב. אבל כאשר נפל בשבת אחה"צ, יש להמתין מלפנותו עד מוצאי שבת. במקרה זה יש לכסות החלל בשמיכה ולהציב עליו שמירה בהתאם להלכה ולמנהג, בתנאי שלא נשקפת סכנה של הפגעות ע"י האויב לשומרים. עכ"ל.

בהמשך המכתב דן הרבצ"ר בשאלת החזרה של המפנים בשבת, עיי"ש.

היתר זה ניתן במצב מסויים מאד, כאשר שהיית החלל בשבת במחיצת חבריו הלוחמים פוגעת קשה בהרגשתם ובכושר לחימתם, עובדה המתירה את הפינוי בשבת. אך כאשר החלל נשאר בשדה שלא בקרב חבריו, אז, בזמן מלחמת ההתשה, טרם הובהר היתר לפינויו בשבת. לעומת זאת, עלה נושא זה לדיון הלכתי מעשי תוך כדי מלחמת יום הכיפורים.

פרק ג. מלחמת יום הכיפורים – רקע עובדתי

כידוע התנהלה המלחמה בשתי גזרות – החזית הסורית ברמת הגולן והחזית המצרית בסיני. החל מערב ההבקעה וצליחת התעלה פעלתי מתוך המפקדה העיקרית של אוגדת שרון בסיני, כשתחת פיקודי הישיר מחלקת סריקת חללים מאולתרת (שהפכה להיות תקנית אחרי הפקת לקחי המלחמה).

בזמן הקמת המחלקה לפני סוכות, עמד לרשותה טנדר יר"מי (4X2) בודד. כשבועיים אח"כ, בשיא פעילותה של המחלקה, בנוסף לרכב היר"מי עמדו לרשותה גם שני נ"נ ונגמ"ש. סגל המחלקה היה מורכב מקצינים (מפקד וסגן²⁴), לוחמים (כולל שני סמלים מנוסים מיחידות המילואים של הצנחנים, שצוותו למחלקה במפקדת קצח"ר בשבוע הראשון של המלחמה) מש"קי רב"צ, נהגים וחייילים נוספים ככוחות עזר. תפקיד המחלקה היה פינוי חללים מאזורי לחימה, לעיתים תוך כדי הסתכנות, במצבים בהם הפינוי הוגדר כחשוב להמשך הלחימה. המחלקה לא נועדה להחליף את אחריות הפינוי הבלעדית של מפקדי היחידות

23. הקטע בתוך הסוגריים נוסף במשיב מלחמה, שם.

24. בתחילת המלחמה סגל הקצינים מנה קצין יחיד. מאוחר יותר תוגברה המחלקה ובחלק משלבי הלחימה תוגבר סגל קציני המחלקה והגיע עד 4 קצינים.

הלוחמות, אלא לסייע באותם מקרים בהם היחידות הלוחמות לא הצליחו למלא את משימת הפינוי שבאחריותן²⁵.

להלן תיאור עובדתי של אירועי שלושה ימים בהם נטלתי חלק ישיר: שמחת תורה (יום חמישי בשבת), איסרו חג (יום שישי) ושבת בראשית.

שמחת תורה – יום חמישי בשבת

מלחמת יום הכיפורים פרצה ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. כעשרה ימים אחר כך, בימים האחרונים של חול המועד סוכות, התנהלה מתקפת הנגד הגדולה של צה"ל. במרחב האוגדה של אריק שרון, נתפס ראש גשר בגדה המערבית של תעלת סואץ, וכוחות צה"ל החלו בכיבוש שטחים נרחבים ממערב לתעלה בין הערים איסמעליה וסואץ, תוך כדי השמדתם של סוללות טילי הנ"מ באזור.

שמחת תורה – שמיני עצרת – חל אותה שנה ביום חמישי, חג בו שהיתי יחד עם מחלקת הסריקה ליד צומת טסה, במחנה המפקדה העיקרית של אוגדת שרון.

אחרי ההקפות בשחרית - לפני תפילת מוסף – פנה אלי רמ"ט האוגדה, דיווח על המצב במעוז "דוור סואר" ("מצמד") הצפוני בו שוהים חיילי צה"ל, ודרש למצוא פתרון מהיר לבעיה. במעוז שנכבש על ידי המצרים בתחילת המלחמה ושוחזר זה לא מכבר על ידי צה"ל, נמצאים, לדבריו, כמה עשרות חללים הדורשים פינוי מיידי עקב ריח קשה ופגיעה רגשית בלוחמי המעוז הנוכחיים.

במפקדת האוגדה של אריק שרון בטסה שהה אז גם סגן הרב הראשי לצה"ל (לימים רבצ"ר) הרב גד נבון, ובדיון קצר שנערך במקום נתבקשתי להביע את דעתי בשאלת חילול החג הכרוך בפינוי.

הבעתי דעתי להיתר עקב שתי סיבות עיקריות:

25. במקביל פעלה ברמת הגולן מחלקה מאולתרת דומה תחת פיקודו של הרב מאיר יהושע בן-מאיר (כיום ראש ישיבת ההסדר "שבות ישראל" בגבעות). הרב בן מאיר הוצב ב"ב תשרי תשל"ד כרב"צ אוג' 146, אז תחת פיקודו של האלוף משה (מוסה) פלד. מחלקת הסריקה אותה הקים התבססה על מחלקה מורחבת של חניכי קורס מש"קים מבית הספר להנדסה, על מפקדה, מדריכיה וציודה התקני, כשהיא משולבת עם קציני רב"צ ועם מחלקה מיק"פ צפון (מחלקה שהוחלפה בחול המועד בחיילי הסדר שסופחו לרב"צ לקראת הימים הנוראים). רוב השאלות שהתעוררו ברמת הגולן דומות עקרונית לשאלות שהתעוררו באזור תעלת סואץ, וכן הפתרונות ההלכתיים.

ראה למשל מש"כ הרב ישראל אריאל, הרב הפיקודי (פקוד צפון) במלחמת יום הכיפורים, "על במותיק חלל", בחוב' ללמד את בני יהודה קשת על הלכות צבא ומלחמה (עורך ומר"ל: הרב יצחק קופמן, לימים [תשנ"ב] מחבר ספר הצבא כהלכה) חוב' ג, ירושלים תשל"ה, פרק א [פינוי חללים בשבת] עמ' 7-3, ופ"ג עמ' 11-13.

תיאור מסודר של פעילות הרב בן מאיר במועד ושבת של מלחמת יום הכיפורים, כולל שיקוליו ההלכתיים ופסקי הגרש"ז אויערבאך (עמו התייעץ) בנדון, מפורטים במכתבו אלי מיום כ"ג תשרי תשס"ב (מובא להלן כנספח לסימן זה).

האחת: היות והאיסורים הכרוכים בנסיעה לפינוי בחג הם איסורים מדרבנן²⁶.
השניה: הפגיעה במוראל הלוחמים והשפעתה על כושר לחימתם בהמשך המלחמה²⁷.

חוות דעת זו התקבלה, וניתנה לי ולמחלקת הסריקה (שתוגברה על ידי אנשי יק"פ) פקודה לנוע ולבצע את הפינוי בחג. יצאנו לדרך בברכת הסרבצ"ר והגענו למעוז המדובר.

שם, לאחר המתנה מאולצת עקב הפגזה ישירה של המקום בידי המצרים, התברר שאין שום חלל בשטח המעוז. הדיווח על החללים נבע מרגישות יתר וריח פגר של בעל חיים (כנראה כלב) שנפגע ונשאר מספר ימים באחת החפירות שבמעוז.

26. אמנם שני איסורים יש בהם איסור תורה לדעת חלק מהפוסקים (וראה לעיל סימן ד פרק ה):
 א. איסור מוליד אש ביר"ט לדעת הס"ז (הובא בביה"ל ריש סי' תקב) הקיים בהפעלת רכב ובנהיגה בו. לעניין זה אמר לי הגר"ש אויערבאך הלכה למעשה בשנת תשל"ד, כי הכרעת הפוסקים היא שלא כט"ז. כן הביא גם הרב אברהם מ' אבידן (זמל) בספרו **דרכי חסד**, פרק עשירי, הערה 7, בשם הגר"ש אלישיב לעניין הפעלת רכב ביום טוב. ועיין בש"ש כהלכתה (תשל"ט) פרק יג, הערה ח.
 ב. איסור תחומין של י"ב מיל לשיטת הירושלמי על פיו פסק הרמב"ם בפכ"ז משבת הל' א-ב, כאשר המרחק מהמפקדה בטסה עד לאזור גשרי התעלה ב"מצמד" הוא כ 30 ק"מ, לכל הזעות מעל י"ב מיל.

לעניין זה יש לצרף להקל כמה שיטות:

[1] את שיטות הפוסקים החולקים על הרמב"ם וסוברים (שלא כירושלמי) שגם תחומין למעלה מ"ב מיל הם מדרבנן. ראה חגיגה יז, ב, תוד"ה דכתיב, שהבבלי חולק על הירושלמי בהא. הביאו להלכה בביאור הגר"א סי' תד סע' א. וראה במ"ב שם בס"ק ז, וראה גם במ"ב שצז ס"ק א.

[2] את שיטת הרמב"ם בתשובה [שו"ת הרמב"ם מהדורת בלאו כרך ב, סימנים שח, (שט), שי. מהדורת פרימן סימנים סז, (סח), סט] שאין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא, וכמו שכתב הג"ר אביגדר נבנצל לעיל סימן ד פרק א, כי: "להמבואר בתשובת הרמב"ם אין תחומין דאורייתא אלא ברשות הרבים דאורייתא (והמשנה ברורה [סימן תד סעף א, בביה"ל ד"ה והואיל] שלא הבין כן ברמב"ם הוא לפי שלא ראה דבריו בתשובתו), ואם כן להסוברים דבפחות מששים ריבוא ליכא רשות הרבים דאורייתא [שו"ע או"ח סי' שמה סוף סעיף ז בשם י"א, וראה מ"ב שם ס"ק כד] אין באזור נוה-צוף [ולענייננו - אזור מערב סיני - מ"ה] תחומין דאורייתא. ואף דהרמב"ם גופי' לא מצריך ששים ריבוא [רמב"ם הלכות שבת פרק יד הלכה א, וכן משמע מתשובת הרמב"ם שם. ראה גם ביה"ל סי' שמה סעיף ז ד"ה וי"א שכל וכו'], צ"ע אם תרי קולי אלו הן סתרי אהדי". ובספר הצבא כהלכה (מאת הרב יצחק קופמן, הוצאת קול מבשר, ירושלים תשנ"ב) כתב הגר"א נבנצל בעמ' תכג, הע' 4, שהסכימו לדבריו הנ"ל כי "הסוברים דבפחות מס' ריבוא אין רה"ר מן התורה, אין שם תחומין מן התורה", גם הגר"ש אויערבאך וגם הגר"ז גוסטמאן.

[3] את שיטות הראשונים שבי"ט לכו"ע תחומין לאו דאורייתא, - ראה מנחת חינוך מצוה רצח ס"ק ב, ובש"י חמד מערכת התיו כלל ס ד"ה ונסתפק מרן, ובשו"ת היכל יצחק או"ח סי' מח סע' ה. [4] אם הנסיעה בנ"נ גבוהה היא למעלה מ' טפחים מהאדמה, אז ניתן לצרף את שיטות הפוסקים שאין תחומין למעלה מ', ראה שו"ע או"ח סי' תד, ובמ"ב ס"ק ז, ובביה"ל ד"ה והואיל. ואף שהבית יוסף או"ח רסו, כתב שביושב בעגלה ודאי יש תחומין למעלה מ', וכן הביא בביה"ל סי' תד ד"ה אין, בשם עוד פוסקים, אך ראה בשו"ת ישועות מלכו, חלק או"ח סי' נד, והדברים הוזכרו לדינא בעוד ספרי אחרונים, ואכמ"ל.

27. ראה פרק ב לעיל.

ברור שעובדה כזו איננה מבטלת רטרואקטיבית את ההיתר לחלל את המועד, היתר שניתן בהתאם לידיעות שהיו טרם יציאה. שכן גם אם בדיעבד התברר שהגדרת המצב כפיקוח נפש הינה טעות, הפעילות איננה הופכת להיות עבירה למפרע, אלא נשארת מצוה גמורה, "ויש לו שכר טוב מאת ה' ית' עבור מחשבתו הטובה"²⁸ מאחר והיא בוצעה בהתאם לנתונים שהיו בזמן ביצועה. למעשה ב"אירוע" הנדון, נסיעתנו – קרוב לודאי – אף הצילה חיי אדם זמן קצר אחר כך, כאשר בשטח החצר ב"מצמד" נקלענו להתקפת מסוקי אויב מאויישים בלוחמי קומנדו, ובאותה שעה הרכב היחידי שניתן היה לפנות בו פצוע קשה היה רכב מחלקת הסריקה שלנו. כמובן שפינינו במהירות את הפצוע לתאג"ד ב"לקקן". במוצאי החג שהינו בתאג"ד ב"לקקן" על שפת האגם המר, ולמחרת בבוקר - יום ו' - חזרנו למפקדה בצומת טסה.

יום שישי – איסרו חג

עם שובנו לטסה נמסר לנו על מספר חללים לא מפורטים ב"חצר של מצמד" [כינוי לרחבה מוקפת הסוללות באזור גשרי הצליחה], בה שהינו בשמחת תורה. באותם הימים של תחילת המלחמה, טרם הוקצו מכשירי קשר למחלקת הסריקה, ולכן לא היתה דרך להודיע למחלקה בעת היותה סמוך ל"מצמד" על הצורך בפינוי חללים ממקום קרוב כל כך למקום שהייתה. לכן הדיווח נתקבל רק עם שובה כ-30 ק"מ אחורה (מצב זה תוקן לאחר הפקת לקחים תוך כדי המשך המלחמה, כשרכבי המחלקה צויידו במכשירי קשר איכותיים).

נשלחה חוליה ממחלקת הסריקה בליווי ג'יפ מפלוגת סיור כדי לבצע את הפינוי מ"מצמד". בשעות אחר הצהרים התברר שהחוליה לא הגיעה ליעדה עקב סירוב של חיילי הסיור להמשיך ולהוביל את החוליה ל"מצמד", מחמת הפגזות שניתכו לסירוגין על האיזור. לעובדה זו היו השלכות על השיקולים ההלכתיים למחרת, בשבת בבוקר, כפי שנראה להלן.

שבת בראשית

למחרת, בשבת בראשית, שהה במפקדת האוגדה בטסה הרב הראשי לישראל - הרב שלמה גורן, מי שהיה עד תשל"א הרב הצבאי הראשי. באופן טבעי הופנו אל הרה"ר השאלות ההלכתיות הכבדות. בבוקר מסר לנו רמ"ט האוגדה הודעה מבוהלת על מספר גדול של חללים בציר "טרטור" וב"חצר של מצמד". הרמ"ט בקש שנשלח צוותים לפינוי מידי של החללים.

משמעות הדברים (אם ההודעה אכן אמינה. ראה הדיון בארועי שמחת תורה לעיל) שחיילי צה"ל הנעים לכיוון הגשרים דרך ציר "טרטור" רואים בדרכם את

²⁸ ש"ע או"ח, שכח, טו; משנה ברורה שם, ס"ק מב; שמירת שבת כהלכתה, כרך א (תשל"ט) פ"ב סע' ז, ובהע' יט שם בשם הגרשז"א. וראה ביתר פירוט לעיל סימן א, פרקים א-ב.

חבריהם החללים מוטלים בצידי הדרך, והכוחות החוצים את התעלה החייבים לעבור דרך החצר של "מצמד" רואים את חבריהם החללים מסודרים בשורה ארוכה על השיפוע המערבי של סוללת המגן המזרחית במתחם.

בשלב זה הרב הראשי התייחס בחוסר אמון להודעה עקב הנסיון עם ההודעה הבלתי אמינה של הרמ"ט בשמחת תורה, ועקב התייחסות הסיור ביום שישי שמנע בדיקה ופינוי בהיתר²⁹, בעוד שעכשיו מדובר בשבת החמורה יותר משמיני עצרת.

כשעתיים אחר כך גברה ההתרגשות בחמ"ל האוגדה בטסה עקב דיווחים חוזרים מ"מצמד", ורמ"ט האוגדה שלח פתק אישי לרב הראשי ובו תיאור קצר ומזעזע של המצב בשטח. הרב הראשי שקל שוב את הנושא, ובקש לשמוע את חוות דעתי. בשלב זה הערכתי שאכן קיים עכשיו מצב קשה בציר "טרטור" ובמתחם "מצמד", כאשר המלחמה בעיצומה וכוחות לוחמים חולפים על פני החללים המוטלים, ללא פינוי בצידי הדרך. לכן הערכתי שיש במצב כזה פיקוח נפש³⁰, ועל פי הערכת מצב זו הבעתי את דעתי להתיר את הנסיעה. לאחר המלחמה הצגתי את סיפור המעשה לגרש"ז אויערבאך, ושמעתי ממנו הלכה למעשה להתיר את הנסיעה בשבת במצבים כאלו. מסקנה דומה שמעתי אז גם מפוסקים אחרים³¹, דומני שביניהם היה גם הגרי"ז גוסטמאן ראש ישיבת נצח ישראל – רמ"ל – ניו-יורק – ירושלים. על הגדרה מפורטת יותר לקביעת מצב המתיר פינוי חללים בשבת מדין פיקוח נפש העיד הג"ר אברהם מ' אבידן (זמל) בשם הגרש"ז אויערבאך וז"ל: "ושמעתי מהגרש"ז א (שליט"א) [זצ"ל], שצידד לומר כלל גדול בענין זה, והוא: שכל שענין פינוי החללים מעורר בהלה גם בימות החול וממהרים לפנותם למנוע מורך לב – מותר לפנותם בשבת, שמידת הבהלה מורה על הדחיפות והחשיבות שיש לפינוי³². גם הג"ר מאיר

29. ראה מה שהובא בשם הגרש"ז אויערבאך לעיל סימן ג פרק א, לגבי איסור הרבצ"ר לחלל שבת במלחמת ההתשה לצורך פעולות מיגון שניתן היה לבצען בהיתר לפני כניסת השבת, ועקב רשלנות או חוסר תשומת לב מפקדים הן לא בוצעו.

30. לגבי ההשפעה הממשית של מראה חללים בצד הדרך על לוחמים והחשש לפגיעה בנכונותם או בכושרם להלחם, אמר לי מ"ר הגר"א נבנצל (אור לכ"א אלול תשס"א), לאחר שעבר על סימן זה כי לדעתו ראוי לציין גם לתיאור הנביא את השפעת מראה גופת עשהאל על לוחמי דוד (שמואל ב, ב, כג) "... ויהי כל הבא [מאנשי דוד - מצוד"ד] אל המקום אשר נפל שם עשהאל וימת - ויעמודו [עמדו מתבהלים וחדלו מלרדוף - מצוד"ד]". וכעין זה בתיאור השפעת מראה גופת עמשא על חיילי דוד (שם כ, יב, וברד"ק שם). וגם אם אין מכאן ראייה גמורה לדבר, זכר לדבר ודאי יש כאן.

31. ראה: דרכי חסד פרק י סעיף ב, ובהע' 2 שם; ספר הצבא כהלכה (מאת הרב יצחק קופמן, הוצאת קול מבשר, ירושלים תשנ"ב) פרק כ, פינוי חללים תוך הסתכנות ובשבת, עמ' קצד-קצט; שבת ומועד בצה"ל (מאת הרב אברהם מ' אבידן [זמל] ירושלים תש"ז) ראש עמ' יז, שם הרחיב עוד את ההיתר. וראה עוד להלן פרק ד; פרק ה ובהע' 46 להלן.

32. דרכי חסד שם, פ"י סוף הע' 2. סברא זו מזכירה סברא דומה של הגרש"ז אויערבאך אותה שמעתי בשמו, בעקבות מעשה שהיה, מפי הרב פרופ' אברהם סופר אברהם, לגבי ניתוח בשבת: "כאשר נמצא לפנינו חולה שיש בו סכנה, והחולה או הרופא מרגיש בהול להקדים את הניתוח - יש לבצע את הניתוח בהקדם גם בשבת, ואפילו אם לדעת הרופאים אין חשש להגדלת הסכנה לחיי החולה עקב ההמתנה" לעיל סימן א פרק ה, עיי"ש.

יהושע בן מאיר שמע באותם ימים מהגרש"ז אויערבאך פסק הלכה חד-משמעית בנדון, כמובא במכתבו אלי [צויין בהע' 25 לעיל]: **"אין ספק שפינוי התאג"ד [הכוונה לפינוי מחללים של בונקר תאג"ד ב"אל-על" כדי לאפשר פריסת התאג"ד בתוך הבונקר ולא להישאר חשופים מעליו] והטנקים [שיש בתוכם חללים שמונעים את הטיפול בטנקים להחזירם לכשירות] הוא פיקוח נפש. אך גם הפגיעה המוראלית בחיילים, שרואים שאם הם יפלו חללים הם ישכבו בצד ואף אחד לא יטפל בהם, הוא גורם חשוב ברוח הלחימה, ולכן מהווה פיקוח נפש."** ומשום כך התיר הגרש"ז א לא רק לחלל את השבת לצורך פינוי החללים הללו, אלא אפילו להיכנס למקום סכנה לצורך הפינוי.

לאחר שיקול ובדיקה נוספת החליט הרה"ר להתיר את הנסיעה בשבת לפינוי החללים מציר "טרטור" ומ"מצמד". יצאנו בשני כוחות: הרב יוסי הראל (הרב האוגדתי באותם הימים) עם צוות פינוי חללים יצא ל"מצמד", ואני יצאתי עם צוות מקביל לציר "טרטור".

כדי למעט באיסורים הפעלת³³ את כפתור סגירת המעגל החשמלי המרכזי גם בשנים שעשאוה וגם בשינוי, ואת ההתנעה בצעתי בשינוי ע"פ הרמ"א שכח יב, והמ"ב ס"ק לה. במהלך הנסיעה השתדלתי לבצע רק את הפעולות החיוניות לנהיגה בטוחה, ולהמנע מהרגלי נהיגה לא חיוניים הכרוכים בפעילות איסור³⁴.

בשטח התברר שאכן המצב היה קשה, והיה צורך לפנות מעל 70 חללים מהחצר של "מצמד", ומספר קטן יותר אך משמעותי מציר "טרטור". ציר "טרטור" היה אחד מנתיבי הגישה העיקריים לגשרי התעלה, וכיבושו על ידי צה"ל הושלם לאחר קרבות קשים בשלב מאוחר יחסית. בציר "טרטור" פגשנו את סרן גבי בן דוד, קצין הדת של חטיבת חש"ן, שיצא אף הוא בשבת ממפקדת החטיבה עם צוות פינוי מאולתר לסייע בפינוי. ואכן מלאכת הפינוי הקשה והכואבת הוקלה במידה ניכרת עקב התגבורת הלא צפויה.

עצם הפינוי בשבת העמיד אותנו בפני קושי מיוחד: נושא זיהוי החללים איננו נחשב לפיקוח נפש, ולכן איננו דוחה את השבת³⁵. היה איפוא צורך להמנע

33. עם ההחלטה לצאת לשטח קבלתי על עצמי את הנהיגה ברכב היוצא לשם כך בשבת (ראה שר"ע או"ח סי' שכח סעיף יב, ובמ"ב ס"ק לד ו-לה שם). הדבר עורר דיון קצר עם הרב הראשי שהעדיף מתחילה שהנהיגה תבוצע על ידי אחרים (וד"ל). אך לאחר שהבהרתי שאם לדעת הרה"ר יש איסור בנהיגה שלי אזי גם אסור לי ולא אוכל להצטרף לנסיעה בה נהג יהודי אחר יפעיל את הרכב באיסור, הסכים לכך גם הרה"ר ונתן את ברכתו לנסיעה.

34. "עול" זה ירד ממני במוצאי השבת, עת היינו בנסיעה מאיזור הפגזה, ועם צאת הכוכבים ואמירת ברוך המבדיל בין קודש לחול, הרגשתי תוך כדי המשך הנסיעה הבדל חד ממשי בין הנהיגה בשבת לבין הנהיגה בחול – במוצאי השבת. ברוך המבדיל!

35. סמוך אחר המלחמה אמר לי הגרש"ז אויערבאך שגם איסור דרבנן לא נדחה לצורך זיהוי ומניעת עיגון. אך ראה בשו"ת שבות יעקב, ח"א סי' יד, ובדרכי חסד, פרק י, סעיפים ה-ח, ובהערות שם, וכן להלן במבוא לפרק ז ובציוני המקורות שם. ואכן ממכתבו של הג"ר מאיר יהושע בן מאיר (בנספח לסימן זה) למדתי שמספר שבועות אחרי שהמלחמה נסתיימה

מחילול שבת לצורכי זיהוי, תוך כדי מאמץ מירבי למנוע איבוד פרטי זיהוי חיוניים במהלך הפינוי. כדי למנוע איבוד נתוני זיהוי שיכול להגיע עד כדי חשש עגניות, חולקה מלאכת השינון והזכירה של הפרטים המזהים (כולל מספרי רק"מ) ושיוכם לגופות החללים, בין הקצינים והחיילים של צוותי הפינוי. הפרטים הללו הועלו בצורה מקצועית על הכתב זמן קצר לאחר צאת השבת.

פרק ד. מלחמת יום הכיפורים – סיכום הלכתי

בעוד שבמלחמת ההתשה הוברר ההיתר לפנות בשבת חלל מקרב חבריו הלוחמים הקבועים במעוז, ועל פי היתר זה נהגו מפקדי המעוזים בתעלה³⁶, במלחמת יום הכיפורים³⁷ הובהר ההיתר לפנות חללים בשבת משטחים קדמיים דרכם עוברים לוחמים לשטחי הערכות³⁸. הבדל עובדתי נוסף היה בכך שרבנים צבאיים בצעו או השתתפו בעצמם בפינוי חללים בשבת, במקומות שונים במלחמת יום הכיפורים. בחלק מן המקרים ביצע הפינוי כלל סיכון מסויים לחיי המפנים עקב הכניסה לשטחי חזית מוכי ארטילריה או התקפות אויר³⁹, ואף היתקלויות עם חיילי קומנדו של האויב⁴⁰.

מצד שני התברר שמידע הקשור בנושא חללים לא תמיד מעוגן במציאות⁴¹, כך שיש להבחין בין דיווח אמין ומדויק לבין ידיעות לא בדוקות המשולבות בפניקה לא מבוקרת של גורמים שונים, פניקה העלולה לסכן חיי אדם באופן ממשי בלא צורך אמיתי⁴². משום כך בשום פנים אין לסכן חיי אדם לצורכי פינוי חללים אלא אם מתמלאים שני תנאים:

(כנראה אחרי ששמעתי מהגרשז"א את האמור כאן) הגרשז"א הסתפק בשאלה זו, משתי סיבות עיקריות: בעיית נעדרים שעלולה להזיק לאורך זמן, והחשש לפגיעה במוטיבציה של חייל החרד שלא יזוהה, אישתו תהיה עגונה וכד'. עיי"ש, שלא הורה הלכה למעשה, אך הזכיר לשואל את דין "השואל הרי זה שופך דמים". והגרא"מ אבידן (זמל) כתב בשנת תשל"ח בשם הגרשז"א אויערבאך (דרכי חסד פ"י הע' 6) שכדי למנוע עיגון, "במצב של מלחמה כוללת יש להקל באיסור דרבנן".

36. פרק ב לעיל.

37. פרק ג לעיל.

38. "שטח היערכות" הינו מקום קרוב יחסית לאזור הלחימה, ובו מתבצע אירגון הכוחות להתקפה ולהסתערות. בעוד ש"שטח כינוס" הינו מקום התארגנות לוגיסטי עורפי של הכוחות לפני היציאה ל"שטח הערכות".

39. ראה פרק ג, לעיל. בנוסף היו מקרים נוספים הן של הפגזות ארטילריה (כולל קטיושות) עלינו, והן התקפות אויר ישירות עם פגיעות מימין ומשמאל לנו, שנתנסינו בהם עם צוותי הפינוי, והגומל לחייבים טובות – גמלנו כל טוב. אירועים דומים התרחשו גם ביחידות פינוי חללים אחרות, ראה הע' 25 לעיל. הדים למצבים אלו ניתן למצוא גם בספר "ראש גשר" של אורי דן (תל-אביב 1975) בעמ' 190-192.

40. באחד המקרים, צוות פינוי חללים שלנו בפיקודו של סגן שמואל דורפמן (קצין דת במילואים), נתקל, תוך כדי ביצוע משימת פינוי, בקבוצה של חמישה לוחמי קומנדו מצריים, הסתער לעברם ולקח את כולם בשבי.

41. דוגמא לכך, ראה לעיל פרק ג, והיו דוגמאות נוספות.

42. ראה להלן פרק ה ובהערה 46 שם.

הראשון: יש חשיבות ישירה של הפינוי המידי להמשך המאמץ המלחמתי; השני: היציאה לפינוי מתבססת על דיווח אמין של מפקד בעל קור רוח, ללא השפעות רגשיות מובנות.

גם לגבי פינוי הכרוך בחילול שבת יש צורך במילוי שני התנאים ההכרחיים הללו כדי שיוכל להינתן היתר לכך.

בשתי המלחמות (מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים) קיום ההיתר נבע מהמשך המלחמה וממצב פיקוח הנפש הכרוך במניעת הפינוי. החידוש בפסיקה לא היה חידוש הלכתי, אלא בהערכת המציאות, ובקבלת ההנחה שפגיעה במוראל לוחמים עקב אי פינוי של חבריהם החללים פוגעת בכושרם המבצעי ומסכנת עקב כך חיי אדם⁴³. ההיתר נבע ישירות מהנחה זו⁴⁴.

43. המשמעות מספר חשמונאים ב' (פ"ב) שאין לפנות חללי מלחמה בשבת, אותה הביא הרב גורן לעיל פרק ב', גם אם תוסכם מהימנותו של הספר, איננה סותרת את האמור למעלה, והיא ניתנת לביאור בשלושה אופנים:

שם מדובר **אחרי** גמר המלחמה (הקרב הבא המתואר שם היה בשנה שאח"כ), כך שמניעת הפינוי בשבת איננה מסכנת את המשך הלחימה.

שם מדובר בחללים **בשדה**, במיקום בו לא עוברים לוחמים בשבת אחרי סיום הקרב, ולכן אין פגיעה מוראלית בלוחמים, וניתן היה לדחות את הפינוי ליום ראשון ללא סיכון.

יתכן ובאותם הימים הרגישות להשהיית חללים יום נוסף בשדה היתה פחותה מאשר בימינו, ולכן המצב הזה לא היה מוגדר כפיקוח נפש.

שאלת מהימנותם ההלכתית של **ספרי המקבים** (= החשמונאים). על שמות ספרי המקבים ראה אברהם כהנא, הספרים החיצוניים, הוצאת מסדה, תל-אביב 1956, כרך ב, עמ' פ-פב) מחייבת התייחסות קצרה. לפני קרוב לארבעים שנה שמעתי ממר"ר הג"ר אביגדר נבנצל כי אין לסמוך על **ספר מקבים (חשמונאים) א** בענייני הלכה. הספר נכתב במקורו בעברית, אך המקור העברי אבד. מחברו לא היה ת"ח, בלשון המעטה, ויש בו דברים הנוגדים בעליל את ההלכה המקובלת בידינו. לדוגמא: בספר **חשמונאים א** (מהד' לוי-אפשטיין) בסוף פרק ג, מסופר על יהודה "ויעבר קול במחנה לאמר: מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, או ארש אישה ולא לקחה, או נטע כרם ולא חיללו, או איש אשר יך לבבו – ילך וישוב לביתו – ככתוב בספר תורת ה'". בניגוד למסופר בספר חשמונאים א, במשנה **פ"ח משנה א**) מבואר כי דין החוזרים מערכי המלחמה האמור בתורה מתייחס אך ורק למלחמת רשות ולא למלחמת מצוה, בה "יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה". בעוד שמלחמת יהודה שם, להושיע את ישראל מיד צר, היתה כמובן מלחמת מצוה.

לגבי ספר מקבים (חשמונאים) ב, ידוע שהוא נכתב במקור בשפה היוונית כקיצור מספר גדול בן חמישה חלקים. הספר הגדול נכתב על ידי יסון איש קוריני (קירינאיקה שבצפון אפריקה) כמצויין בספר חשמונאים, סוף פרק ב. מתוך כתיבתו נראה כי יסון היה יהודי מאמין ורא שמים ובעל השכלה יוונית רחבה. את השכלתו הוא ניצל כדי לכתוב חיבור על עלילותיו של יהודה המקבי כבסיס היסטורי-מוסרי של ימי החנוכה ושל יום ניקנור. הוא הדגיש בכתיבתו הסיפורתית את גמול ה' לרעים ולטובים (אברהם כהנא שם, עמ' פה-צב), אך כלל בה גם גוזמאות ומעשיות המקובלות בז'אנר הכתיבה היוונית. לדעת כהנא (שם עמ' פה) "הוא היה כמעט בן התקופה של ראשוני החשמונאים".

ניתן, לענ"ד, להתייחס לעדויות המובלעות בו לפי תומו, לא כסמכות הלכתית אלא כעדויות היסטוריות המסייעות להבנת האירועים המתוארים בו. תיאורים אלו יכולים לעורר שאלות ודיננים הלכתיים אשר צריכים להיות נידונים במסגרת הלכתית מוסמכת, אך הם לא מהווים מקור או סמכות עצמית לפסיקה הלכתית ישירה.

פרק ה. מלחמת שלום הגליל – רקע עובדתי

השלב הראשון של מלחמת שלום הגליל נסתיים, לאחר חמישה ימי לחימה, בהפסקת אש "חד צדדית" ביום שישי בשעה 12.00 בצהריים. כ- 80% מחללינו פונו ישירות לבתי החולים עוד במהלך המלחמה, אך נשאר מספר קטן יחסית של חללים בשטח – בעיקר ברק"מ פגוע – שנזקקו לפינוי מקצועי מיוחד. מחלקות הסריקה האוגדתיות פעלו, בדרך כלל, ביעילות. למעשה הן החלו לפעול במחצית השניה של שבוע הלחימה, והפסקת האש מצאה אותם בהיותם באמצע הפעילות בשטח.

ראוי לציין כי לא כל האוגדות הגיעו עם מחלקות הסריקה שלהן, ולא כל המחלקות שהגיעו היו מצוידות ע"פ התקן הנדרש. עובדות אלו פגעו במידה ניכרת ביעילות הפינוי. בגזרות של אוגדות אלו, היו מקרים לא מעטים בהם, עקב העדר מחלקת סריקה, התעכב פינוי החללים מהשטח ימים ארוכים מיותרים.

ברוב הגזרות בהם לא נשלמה מלאכת פינוי החללים, המשיכו מחלקות הסריקה במשימותיהן עד שקיעת החמה של יום שישי, כולל פרק הזמן שבין מועד הדלקת הנרות לשקיעת החמה. בפרק הזמן הזה התנהלה תקשורת אלחוטית בין רבנים צבאיים בדרגים עורפיים לבין יחידות פינוי החללים שפעלו בשטח. עם שקיעת החמה הופסקה פעילות יחידות הפינוי של הרבנות הצבאית, בהתאם לפקודת הרבצ"ר שהועברה במברק ליחידות על ידי הרב הפיקודי. נוסח המברק⁴⁵ היה כדלקמן:

"להלן הוראות הרב הראשי לצה"ל:

כל חלל שיובא למקום איסוף חללים, כגון: - בתי חולים בו ישנה נציגות יק"פ יקלט על ידם.

יחידות הרבנות הצבאית לא תצאנה לשטח בשבת.

חללים אשר נמצאים על ידי לוחמים דבר העלול להיות פגיעה מוראלית יפוננו על ידי היחידות."

במשך ליל השבת עד שעות הבוקר נתקבלו במפקדות עורפיות ידיעות כלליות על חללים שטרם פונו מהשטח, והיו מספר מקרים של איבוד קור רוח

44. ראה: לעיל פרק ג, ובהערות 30-32 שם; בילקוט שמעוני שמות, רמז רכ"ז, על הפסוק "כי קרוב הוא": ד"א כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם (הובא בפרק ב לעיל); דרכי חסד פרק עשירי סעיף ב, ופרק תשיעי סעיף ב. הדברים שם נכתבו לאחר מלחמת יום הכיפורים, וכפי שכתב שם המחבר במבוא: "לנגד עינינו היה המצב שהיינו שרויים בו ביום הכיפורים" (עמ' יא שם).

45. סימוכין: דת 400, תאריך ושעה: 102000

ודרישת מפקדים ליציאה מיידית של רבנים ממפקדות עורפיות לביצוע של פינוי בשבת.

מהר מאד התברר שלפחות 50% מהדיווחים הללו כללו נתונים על חללים שכבר פונו על ידי צוותי הפינוי של הרבנות בשעות שלפני כניסת השבת, כשלמדוות, שראה את החללים בשעות הבוקר של יום שישי, לא היה שום מושג על פעילות צוותי הפינוי בהמשך היום. אף על פי כן הדרישה בעורף לפינוי מיידית היתה חריפה ולא נעדרת מאפיינים אחדים של פניקה⁴⁶.

חשוב לציין כי חלק ניכר מהחללים שבאמת לא פונו לפני כניסת השבת, היה בר פינוי מוקדם יותר אילו כל האוגדות היו מקפידות על הגעת מחלקות הסריקה ועל ציוותן וזיוודן כנדרש.

באופן מעשי קבלו על עצמם הרבנים הצבאיים בדרגי השדה את האחריות להערכת המצב המבצעי, לשיקול הדעת ההלכתי האם הצורך בפינוי מוגדר כפיקוח נפש ודוחה שבת, ולקבלת ההחלטה האופרטיבית באם לצאת ולחלל את השבת לצורך הפינוי. רבנים אלו פעלו אישית בהתאם להחלטתם. בחלק מן המקרים בהם היתה הצדקה לפינוי בשבת, בוצע פינוי חלקי בשבת עד לדרג המפקדה הממונה, כשבחלק אחר של המקרים נמנעו מפינוי בשבת עקב הערכת מצב שקבעה שאין הצדקה לפינוי בהול בשבת.

היו דרגים עורפיים בהם נאלצו רבנים צבאיים בעלי ניסיון קרבי להרגיע⁴⁷ בכירים מהם בדרגה, תוך הצגה משולבת של מקצועיות, רוגע וסמכותיות. במקביל הופעלו מכשירי קשר כדי להנחות את דרגי השדה להפעיל שיקול דעת הלכתי עצמאי על פי הערכת מצב אמינה של המתרחש בשטח, למרות הוראת רבצ"ר הגורפת. לאחר השבת התברר שהרבנים בשטח לא המתינו להנחייה זו,

46. תופעה שהזכירה אירועים דומים במלחמת יום הכיפורים. ראה לעיל פרק ג, ופרק ד. פעילות, דיווחים או הנחיות המעורבות עם חריגה מקור רוח מבצעי, מפריעות בדרך כלל להערכת מצב נכונה, ולעיתים אף גורמות הפרעה ממשית לפעילות הנדרשת בנושאים הכואבים הרגישים של פינוי חללים, כשהפרעה כזו כרוכה לעיתים גם בסיכון חיי אדם. ניתוח הלקחים של שתי המלחמות - יום הכיפורים ושלוש הגליל - מראה שרוב קציני צה"ל ניחנו בקור רוח ובכוסר מנהיגות אמיתי, והדיווחים שנתקבלו מהם היו ברמה גבוהה של דיוק ואמינות. לעומת זאת, ניתן לסווג את מקרי ה"פאניקה" בנושא החללים לשלושה סוגים: היו קציני מטה אחדים שהרגישו תסכול מסויים עקב חוסר ביטוי (כמעט מוחלט) של תפקידם בימי הלחימה הממשיים.

היו מפקדים בודדים בעלי הרגשה (אמיתית או מדומה) כי לא ביצעו את משימותיהם כנדרש, ואשר היו נפגעים ביחידותיהם.

היו קצינים בעלי רגישות נפשית מיוחדת לכל הקשור בנושא מוות וחללים. למרות האתילוגיה השונה, התוצאה דומה ברוב המקרים: דיווחים מוגזמים, דרישות לפתרונות לא מציאותיים, ואף מעט היסטוריה אישית בעת העברת הדיווח או הדרישה לפעולת פינוי. כמי שהיה עד ישיר לתופעות כאלה גם במלחמת שלום הגליל, נמנעתי, מסיבות מובנות, מציון פרטים מיותרים ומזיהוי האישים הנדונים.

47. ראה הערה קודמת.

ופעלו מיידית בהתאם להערכת המצב המקומית ולשיקול הדעת ההלכתי, כפי שההלכה מחייבת בשאלות הנוגעות לחילול שבת ולפיקוח נפש.

פרק ו. מלחמת שלום הגליל – סיכום הלכתי

השיקולים להתיר פינוי חללים בשבת במלחמת שלום הגליל דומים, באופן עקרוני, לשיקולים שהופעלו במלחמת יום הכיפורים. אמנם היה הבדל **במצב** בין שתי המלחמות: במלחמת יום הכיפורים פינוי החללים בשבת בוצע בימי הלחימה, לפני שלב הפסקת האש. בעוד שבמלחמת שלום הגליל, כשהפסקת האש החלה ביום שישי בשעה 12.00 בצהריים, השבת, בה התעוררה השאלה, חלה **לאחר** מועד הפסקת האש.

למרות הבדל זה, אנשי ההלכה שהיו בחזית דנו דין פיקוח נפש, והתירו במספר מקרים את הפינוי בשבת עקב הנתונים הברורים על הרופפות ואי היציבות של הפסקת האש. לנגד עיניהם עמד גם מצב הכוננות ללחימה מיידית של צה"ל, והאפשרות לחידוש המלחמה בכל רגע.⁴⁸

שיקול דומה, מצינו בברייתא⁴⁹ דתניא:

"בראשונה היו [הלוחמים השבים בשבת מפעולת הצלה] מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה, פעם אחת הכירו בהן אויבים ורדפו אחריהם, ונכנסו ליטול כלי זיינן, ונכנסו אויבים אחריהן. דחקו זה את זה, והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיינן."

ומסביר רבנו יהונתן בפירושו על הרי"ף שם, שמפני סיבה זו התירו להעביר ד' אמות **ברשות הרבים**, ולהכניס מרשות הרבים לרשות היחיד "לפי שסכנת נפשות היא בדבר... שמא ירגישו בהם אויבים ויקחום ולא יהיה להם להנצל כשיצורו על העיר".

הרי מבואר בתקנת חז"ל שגם לאחר הפסקת אש כשהיוצאים להציל חוזרים לבתיהם, החשש מפני חידוש המלחמה על ידי האויבים מתיר אפילו איסורי תורה, עקב הגדרת המצב כמצב של סכנת נפשות. לאור הערכת מצב דומה לגבי השבת שנכנסה שעות ספורות לאחר הפסקת האש, שוב לא היה הבדל עקרוני בין ההיתר לפינוי חללים בשבת במלחמת של"ג (במקום בו ניתן), לבין ההיתר לפינוי כזה במלחמת יום הכיפורים.

על אף שלפי האמור למעלה הפסיקה ההלכתית מוגדרת היטב וברורה, הדברים לא היו ברורים לכל בזמן התרחשותם, תופעה ידועה לכל בעל נסיון, שבשעת מעשה לא תמיד ניתן להעריך נכון את רמת הסיכון האמיתי של המצב

48. למעשה המלחמה אכן חודשה בחלק מהגזרות לאחר ימים ספורים.
49. **עירובין** מה, א.

(מעין "אין בעל הנס מכיר בניסו" בפי העם⁵⁰) כמו גם את השלכותיו ההלכתיות. אין פלא שלפעמים קשה להגיע למסקנה הלכתית נכונה בשעת מעשה. הדים למבוכה כזו ניתן לראות בדיון לסקירת פעולות יק"פ צפון במבצע של"ג, שהתקיים כחודש אחרי פרוץ המלחמה.

הדיון התקיים ב"ג תמוז תשמ"ב (4.7.82) בהשתתפות הרב הפיקודי, מפקד היק"פ, מפקדי יחידות המשנה וקציני המטה. סיכום הדיון הופץ בכתב מטעם מפקדת היק"פ, ויוחד בו סעיף נפרד (סע' 12) לפינוי החללים בשבת:

12. פינוי חללים בשבת

אין עדיין קביעה חד משמעית בדבר המותר והאסור בפינוי חללים ובטיפול בהם בשבת.

ההוראה שפורסמה בהתאם להנחיות הרבצ"ר אינה חד משמעית וגרמה לוויכוחים מיותרים אשר בנסיבות מסוימות כרוכות בחילול ה'.

לקחים

יש לקבוע סופית וחד משמעית את המותר והאסור בכל מקרה ובכל מצב בו נדרש צורך בטיפול בחללים בשבת.

לאחר קביעה סופית, יש לפרסם פקודת מטכ"ל או תזכיר אג"מ, ולהביאו לידיעת סגל הדת והיק"פים, ובעיקר לידיעת מפקדי צה"ל בכל הרמות.⁵¹

אינני בטוח שיש להתייחס לסיכום יק"פ צפון כתורה מסיני, אך אין ספק שהוא מביע לבטים וקשיים אמיתיים בהם התנסו רבנים ומפקדי יק"פ במבצע של"ג. צודק המסכם כי הדרך הנכונה היא לא רק להפיק לקחים מאירועים שעברו אלא גם להשתדל לעיין מראש בסוגיא, ולהתכונן לעתיד על ידי לימוד וניתוח מצבים אפשריים עוד בטרם אירעו.

אני מקווה שהדיון כאן יסייע מעט לגיבוש כללי הלכה ברורים בסוגיית פינוי החללים בשבת במצבים השונים. דומני שהוא עשוי לתרום תרומה מסוימת לא רק להבנת תהליכי הערכת המצב שקדמו לפסיקה ההלכתית במלחמה, אלא גם להכרת שיקולים הלכתיים שהנחו רבנים ופוסקי הלכה בדרגי השטח ובדרג המטה, במלחמת ההתשה, במלחמת יום-הכיפורים ובמלחמת שלום הגליל.

50. במקורו הכוונה אחר (נדה לא,א; פס"ז חוקת, כא,טו; ובזוהר ח"ג רב). חז"ל התכוונו לתאר הגדלה של דרגת ישועת ה' ליראיו – "לעושה נפלאות גדולות לבדו" – לומר שאפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו. וראה גם בספר העיקרים מאמר רביעי פרק כג.

51. ההדגשה במקור, מ"ה.

מבוא לפרק ז. פינוי חללים בזמן הפסקת אש יציבה

במבצע של"ג נקבע כי מהעיקרון⁵² על פיו החשש מחידוש האש ע"י האויב מוגדר כפיקוח נפש ומתיר גם איסורי תורה, יכול לנבוע היתר לפנות חללים מאזורי הלחימה גם בשבת שנכנסה בסמוך להפסקת האש. אולם יש להדגיש כי במקרים אחרים, בהם קיימת הפסקת אש יציבה בגמר מלחמה בה "ניצחו ישראל את אומות העולם"⁵³ ואין סכנה מיידית לחידוש האש, אזי לא נדון ולא נקבע במלחמת של"ג שום היתר לחלל שבת לצורך פנוי חללים, גם אם עלולה להיות פגיעה במוראל הלוחמים החונים בסמוך לידם.

הנושא לא נדון אז, ומשום כך הוא לא כלול במאמר זה. אע"פ כן חובה לציין כי השאלה איננה כל כך פשוטה, וראוי לייחד לסוגיא זו דיון נפרד. בדיון כזה יש מקום לדון, בין היתר, בסברת המשנה בראש השנה⁵⁴ "אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבוא", בדברי הרמב"ם⁵⁵ מהם משמע שסברא זו מספיקה להתיר חילול שבת דאורייתא⁵⁶ גם לגבי יוצאים להציל ולא רק לגבי עדי החודש, במחלוקת הפוסקים האחרונים בסוגיא⁵⁷, בהבדלים בין צבא מתנדבים לצבא סדיר⁵⁸, בהבדלים בין פגיעה מוראלית לבין פגיעה נפשית, וכן במש"כ לעיל סימן ח.

דוגמא לסיכון ממשי כתוצאה מפגיעה נפשית חריפה, ולמשמעות ההלכתית הנובעת מכך – ניתן ללמוד מתשובתו של הגר"י זילברשטין לשאלת הגר"י רוז'ה בימי האינתיפדה של שנת תשס"א. באותם ימים התפוצצו מתאבדים מוסלמים במקומות ציבוריים ונרצחו אזרחים רבים. הגר"י יעקב רוז'ה אז הרב הפוסק של זק"א (כיום חבר מועצת הרבנות הראשית) פנה אל הגר"י זילברשטין **בשאלה הבאה:**

"לאחר הטבח שטבחו הערבים בליל שבת פרשת נשא תשס"א בתל אביב, נסעו אנשי זק"א (זיהוי קרבנות אסון) לזהות את החללים, ונסעו עם נהג גוי. האם היה מותר להם לחזור למקומם עם גוי? ע"כ השאלה.

52. הנלמד ממסכת **עירובין**, שם.

53. לשון רב נחמן בר יצחק **בעירובין** שם.

54. **ראש השנה** פרק א משנה ו.

55. **רמב"ם** הלכות שבת, פרק ב הל' כג.

56. ראה: הגר"מ פיינשטיין, היוצאין להציל מתי מותרין לחזור למקומן, **תחומין** כרך א' עמ' 13-23, (נשנה באגרות **משה**, אור"ח ד, סי' פ); הגרש"ז אויערבאך, רופא שנקרא לחולה מסוכן אם מותר לחזור לביתו ע"י חילול שבת, **מנחת שלמה** חלק א סי' ז-ח.

57. הגרמ"פ והגרש"ז"א שם.

58. ראה מש"כ הגר"א הלוי הרצוג, **התורה והמדינה** ה-ו, עמ' כו-כז, ונשנה בשו"ת **היכל יצחק** אור"ח סי' לב. אמנם יש לחלק בין חשש הכשלה לעתיד כתוצאה מעלבון, אכזבה או אי נוחות, שאז יתכן והחשש איננו קיים ביחידת צבא או משטרה, לבין חשש הכשלה לעתיד עקב פגיעה מוראלית או נפשית המשפיעה על יכולת התיפקוד, שאז אין להבדיל בין צבא מתנדבים לצבא סדיר, ואכמ"ל.

תשובתו הכתובה של הגר"י זילברשטיין היתה:

"ני"ל שמותר, משום שהנסיעה יש בה חשש של פיקוח נפש כשהגופות נמצאות על הכביש, ויבואו ההורים ויראו זאת הם יתעלפו ויבואו לסכנה.

ולכן ראוי שזק"א יביאו את הגופות בכבוד לתוך ארונות מכובדים ולא ישאירום ברחוב העיר.

[וסיפר לי ד"ר קוזניץ שנקלעה בחורה למקום האסון וקבלה התקף לב ואושפזה בבלינסון בטיפול נמרץ, למרות שלא היתה קרובת משפחה לנספים. וסיפר ד"ר [...]] שאחד הרופאים העוסק בגופות הנפטרים, ראה את בנו בין הנספים והשתגע, כמו שנאמר והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה". (דברים כח, לד). (ויעויין ביהונתן בן עוזיאל שתרגם: ותהוון משתטיין מפורענותא.) השי"ת ירחם]

ולכן כדי למנוע זאת, מותר לחלל שבת.

וממילא מותר לאנשי זק"א לשוב למקומם עם נהג נכרי ע"פ המבואר בעירובין דף מד: כל היוצאין להציל חוזרין למקומן, ע"י נכרי, שהרי הסוגיה שם עוסקת ביציאה מחוץ לתחום שהיא מדרבנן."

ע"כ תשובת הגר"י זילברשטיין.

(את השאלה והתשובה שלח אלי הגר"י רוז'ה בכ"ו אלול תשס"א).

ויעויין היטב בסימן ח לעיל.

נספח לסימן יא - מכתבו של הגר"מ בן-מאיר

בי"ה, כ"ג תשרי תשס"ב

לכבוד
הרב מרדכי הלפרין שליט"א
ירושלים תובב"א
אחדשה"ט כדו"כ,

בהמשך לשיחתנו בסוכות הנני להעביר אליך בכתב את סיפור פינוי החללים על ידי בגזרת רמת הגולן במלחמת יוה"כ. אני מתנצל על העיכוב שנבע מקדושת המועד.

א. הקמת מחלקת הסריקה בחזית הצפון

ביום שני, י"ב תשרי תשל"ד הוצבתי בתפקיד הרב הצבאי של אוגדת המפץ (אוגדה 146). מדובר באוגדה של פיקוד מרכז, אז בפיקודו של אלוף מוסה פלד ז"ל, שהועברה לפיקוד צפון. למחרת, רמ"ט האוגדה - תא"ל אריק שחר העמיד תחת פיקודי הישיר מחלקת הנדסה לצורך פינוי חללים מגזרת הלחימה ברמת הגולן. (ראוי לציין כי ברמה"ג נתקלנו במספר רב של מקרים שגופות חללינו, כמו גם רק"מ שלנו, מולכדו ע"י הסורים). מדובר היה במחלקה מתוך קורס משק"ים של ביה"ס להנדסה, אשר בזמן המלחמה הפך להיות גדוד הנדסה ת"פ אוגדת המפץ, ועל כן המחלקה היתה כפולה ממחלקה רגילה. המחלקה הועמדה לרשותי כולל כל צוות המפקדים וההדרכה, על כל ציודה התקני. מחלקה זו היתה הבסיס לכוח הסריקה העל-תקני (אז) שהקמתי ברמת הגולן. ליחידת הסריקה הזו צירפתי את ק. הדת של ביה"ס להנדסה ומיננתי אותו להיות סגן מפקד היחידה האחראי לנושאים לוגיסטיים וכדומה. בנוסף לכך צירפתי ליחידת הסריקה שלנו מחלקה מקצועית של יק"פ צפון שהוקצתה לי על ידי הרב הפיקודי. כח הסריקה הופעל בפיקודי. במפקדה העיקרית של האוגדה תיפקד קצין הדת של האוגדה.

ב. פינוי חללים ביו"ט ראשון של סוכות

בי"ד תשרי, לאחר יום סריקה ברמה, ירדנו מרמה"ג (שהיתה מוכת אש) לכיוון המפקדה העיקרית של האוגדה, שהתמקמה בפוריה עלית. עקב שקיעת החמה וכניסת החג חננתי עם יחידת הסריקה ליד מחנה נח"ל 903 שמוקם אז במושבה כנרת. הודעתי לקצין הדת של האוגדה במפקדה העיקרית, שלא אגיע בחג לעיקרית, אלא אשאר בבסיס הנח"ל 309. עקב הוראת הרבצ"ר להימנע מכל פעילות בחג ושבתי, הוריתי על כיבוי מכשירי הקשר ויחידת הסריקה התארגנה לקבלת החג. ביום חמישי, יום טוב ראשון של סוכות, בערך בשעה 9:30, הגיע לחניון של יחידת הסריקה סא"ל שאולוב, קצין השלישות האוגדתי. הוא דיווח לי שרמ"ט האוגדה

מחפש אותי מאז הבוקר, ולא הצליח להשיג אותי בקשר. לאחר שהם ביררו בחמ"ל הרבנות שבעיקרית את מיקומי המדויק, נשלח אלי קצין השלישות עם בקשת הרמ"ט שלמרות קדושת החג נצא מיד לפינוי חללים. לאחר שקיבלתי ממנו תמונת מצב מדוע הפינוי הוא דחוף כל כך לדעת הרמ"ט, חשבת שיש מקום להתיר לפנות גם בחג, מהטעמים דלהלן:

1. במושב "אל-עלי" היה קיים אז תאג"ד תת קרקעי מוגן. אך תאג"ד של אחד מיחידות המשנה של האוגדה לא היה יכול לפעול בבונקר, בגלל גופות חללים שנשארו שם מיוה"כ מלפני הנסיגה. לכן התאג"ד התפרס למעלה, בשטח פתוח, חשוף להפגזות ולפגיעות. כיוון שהיו הפגזות של הסורים לאורך כל הקו הסגול, התאג"ד היה בסכנה.

2. לאוגדה היה חוסר עצום של אמצעים בכלל, וטנקים בפרט. היו שעות שבכל האוגדה היו הרבה פחות טנקים מאשר בגדוד תקני. בהתאם לכך נעשה מאמץ להפוך להשמיש כל טנק שאפשר. יחידות החימוש ריכזו מספר טנקים של חטי' 188 שהושארו בשטח כאשר החטיבה נסוגה ביוה"כ. בחלק מהטנקים היו גופות מרוטשות, ולכן חיילי החימוש לא יכלו לתקן אותם.

3. לאורך הציר הראשי לאורך רמת הגולן בו נסעו כל הכוחות ('ציר אמריקה' במפות הקוד של המלחמה), היו מוטלים גופות של חללי צה"ל. הדבר פגע קשות במורל הלוחמים הנוסעים לאורך הציר. אולם, כנגד שיקול הדעת ההלכתי שלי, עמדה הוראתו של הרבצ"ר שאין לפנות בחג ובשבת. בהתאם לכך ירדתי ברגל לצומת כנרת, שם היתה מרכזיה של בזק דרכה עברו כל השיחות של הבסיס (וזאת כדי 'לחסוך' את החילול יו"ט בהתקשרות למרכזיה). משם קושרתי טלפונית לחמ"ל שלישות הפיקוד, וביקשתי שיאתרו לי את הרב הפיקודי. הרב יצא לחג לביתו בשדה יעקב, ובתורנות היה סגנו, רס"ן הרב יוסי צוויק. הסברתי לו את שיקול דעתי, וביקשתי את אישורו לצאת לסריקה. הרב צוויק אמר לי 'מה אתה שואל אותי, אתה גם בשטח ויודע יותר טוב ממני את העובדות, וגם ת"ח יותר ממני'. אמרתי לו 'אבל אתה מפקדה ממונה'. אז הוא אמר 'אתה רוצה גיבוי? אין בעיה. אני נותן לך פקודה לעשות מה שאתה חושב שנכון מבחינת ההלכה'. עם 'פקודה' זו חזרתי לחניון של יחידת הסריקה. הוריתי לכהן הסריקה - מחלקת ההנדסה יחד עם מחלקת היק"פ - להתארגן במהירות ליציאה לדרך. אצל חלק מחיילי מחלקת היק"פ התארגנה התנגדות נמרצת לנסיעה ביו"ט. (אציין שכבר לפני כן היתה התמרמרות רבה במחלקה כנגדי, כיון שכל יק"פ צפון יצא לחג עם גשר עד אחרי שבת, ואני, עקב המצב בחזית, סירבתי לאפשר לאנשי המחלקה לצאת). בהתאם לכך אמרתי שאני לא מחייב אף אחד, ומבקש ממני שמוכן שיתנדב לצאת **איתי** לסריקה. חלק מחיילי המחלקה אמרו שהנסיעה אסורה, והפחידו את האחרים שהם יפרסמו נגדם מודעות בבני ברק שהם נסעו בשבת ע"פ פסק הלכה של רב צבאי רח"ל. (כקוריוז, אציין כי המ"מ של מחלקת ההנדסה ניסה לשכנע אותי שכיון שאני על תקן רס"ן, לפי חוק

השיפוט הצבאי אני יכול להקים ב"ד שדה עם עוד שני קצינים, כלומר יחד אתו - מ"מ ההנדסה - ובצירוף הרב הצבאי של ב"ס ההנדסה, ולהוציא את אנשי היק"פ להורג על המרדה נוכח פני האויב. הוא היה כל כך רציני ונעול על 'הצעתו המשפטית' כך שרק כששאלתי אותו 'אם נהרוג את החברה קדישא מי יפנה אותם?' הצלחתי לשכנע אותו שהרעיון הגאוני שלו הוא בלתי ישים וכדאי לרדת ממנו). חיילי היק"פ שסמכו עלי והיו מוכנים להתנדב ולצאת איתי באו ושאלו אותי אם אני בטוח שמותר לנו לחלל יו"ט. אמרתי להם שאני לא בטוח, אבל בהתאם לנתונים שיש לפני כרגע, ועקב השיקול של ספק פיקו"נ, אני חושב שמבחינת ההלכה מתוך הספק עלינו לפעול גם ביו"ט. אבל הבטחתי להם, שאני לא אלך לביתי לפני שאפנה למו"ר הגרש"ז אויערבאך (זצ"ל). אמרתי שאפשר שמו"ר הגרש"ז יפסוק אחרת. אבל אם הוא יאמר שבהתאם לסיפיקות שהיו לי ברגע נתון זה פסקתי לא נכון, אני מקבל על עצמי שלא אפסוק יותר הלכה לעולם. הדברים שיכנעו אותם והם יצאו איתי ביו"ט. באותו יום פנינו עשרות חללים מתוך התאג"ד, מכלי רק"מ, וכן משולי הכביש הראשי (=ציר אמריקה). בזמן הפינוי אנשי המקצוע מיק"פ צפון רצו לשרטט תרשים ולציין מספרי רק"מ, כמקובל בחול. אמרתי להם שפעולות אלו אסורות בחג. [בנוסף אציין שכל הפעולות שעשינו - הבערת אש בנסיעה ברכב, תחומין, נגיעה במת וטילטולו וכדומה - ביו"ט הם אסורים רק מדרבנן. אבל כתיבה היא דאורייתא, והאחרונים הכריעו (עי' שו"ע או"ח סימן ש"ו סעיף יא, מ"ב שם ס"ק מז וביאור הלכה שם ד"ה 'בכתב שלהם') שאין לסמוך על הדעות שמה שלא כתב אשורי הוי דרבנן]. חיילי היק"פ אמרו לי שבלי לכתוב ולעשות תרשימים שיאפשרו זיהוי אסור לפנות. הסברתי להם שעצם הנסיעה שלנו לפנות חללים ביו"ט היא בגלל הפיקו"נ, ולכן פיקוח נפש זה דוחה גם את ההנחיות המקצועיות לא לפנות בלי תרשים וכדומה. לאחר דיון הסכמתי שיצרפו לכל שמיכה עם חלל מספר אבנים קטנות לסימן, בכל חלל מספר אבנים אחר, וכך נזכור מאיפה פונה כל חלל. כמו כן הרשיתי לנעוץ במפה סיכות ולסמן בעזרתן את המקום ממנו פונו החללים. בגמר הסריקה חזרנו דרומה. ברמת מגשימים החלטתי שאין להמשיך לנסוע עד שקיעת החמה וצאת יו"ט. התעכבנו ברמת מגשימים, ואז החלה הפגזה כבדה. שני חיילי הנדסה שלי נפצעו (אחד ברסיס בעכוזו ואחד ברסיס בשריר יד שמאל). הכנסתי את כל הכוח לבונקרים של התאג"ד שהיה שם, עד שמפקד התאג"ד התלונן שנוכחותנו מפריעה להם בעבודה בטיפול בפצועים. לאור זאת הוריתי לחיילי הכוח שלי לעלות על הרכבים ולרדת מהרמה. (סמל המחלקה של ההנדסה נכנס להיסטריה, והחל לצעוק שכולם יהרגו. נתתי לו שתי סתירות לחי, והודעתי לו שאם הוא פותח את הפה עוד מילה אחד אני עוצר אותו. בערב הוא ניגש אלי להתנצל ולהודות לי). ירדנו אל מחוץ לטווח האש הסורית. רק אחרי יו"ט שלחתי את הרכב עם החללים לביה"ק הארעי בעמיעד, יחד עם אנשי היק"פ, שם הם עברו תחקירים ומסרו אינפורמציה על החללים.

ג. הדיון ההלכתי עם הגר"ש גורן

במוצאי יו"ט התקשרתי לביתו של כבוד הרה"ר לישראל, הגאון הרב גורן זצ"ל. סיפרתי לרב מה עשיתי, ושאלתי את דעתו בהלכה. הרב אמר לי שהוא כבר התיר במלחמת ההתשה לפנות חללים ממוצבים ע"י כיכר לחם. במקרה שלנו הוא אמר שהוא היה מציע לנסוע לאזור החללים עם רכב תחמושת שנוסע בהיתר, וכך לפנות את החללים עם כיכר לחם. אמרתי לו שגם כך נפצעו לי חיילים, ואני לא נוסע כאשר ביני לבין כמה עשרות טון חומר נפץ מפרידים 2 מ"מ פח. אם נוסעים אז נוסעים עם זחל"מים מוגנים, קשר, הבטחה והכל - או שלא נוסעים. הרב קצת התחמק ולבסוף אמר - מה אתה רוצה ממני, אתה בשטח, וחוף מזה יש לכם רב ראשי לצה"ל, שהוא יפסוק, אני לא יכול להתיר (אבל הוא גם לא אמר שאסור).

ד. שינוי בסד"כ מחלקת הסריקה

בעקבות אירוע זה פיקוד צפון (אולי בהוראת הרבצ"ר) נטל ממני חזרה את אנשי יק"פ צפון, וקבע שהסריקה תתבצע במרוכז מהחמ"ל הפיקודי, אליו אתן קריאות לפינוי חללים עם נקודת ציון מדויקת. בעקבות החזרת מחלקת היק"פ הצלחתי לקבל אישור מפיקוד הנח"ל לספח אלי חיילי הסדר שהיו במבצע רבי"צ (כידוע, אז יצאו גם הסדרניקים בעלי כושר קרבי למבצעי רבי"צ) שפנו מהמוצבים בתעלה ורמה בפרוץ הקרבות, ושהיו בנח"ל 309, שם לרובם לא היה מה לעשות, והם בצעו עבודות רס"ר. את החיילים הללו הפעלתי ככוח סריקה מאולתר, יחד עם מחלקת ההנדסה והכוחות הנוספים שעמדו לרשותי. חלק מהם נשברו נפשית מהעבודה, אך חלק נשארו איתי, והם אף ירדו איתנו לסיני כאשר האוגדה קיבלה שינוי משימה לתפוס שם את 'הפירצה'. בסיני הועמד לרשותי כח גדול מיק"פ דרום ומפלוגה ט', עקב הבעייתיות המיוחדת שהיתה בגיזרה זו. חיילי ההסדר האלו הועברו לידי רב צבאי של כח שכן - הגאון הרב מרדכי הלפרין שליט"א, והיו הבסיס הראשוני של תלמידי 'שיבת גושן' בפאיד. מאוחר יותר, לאחר ששיבת גושן התבססה, חיילי ההסדר הללו הוחזרו לנח"ל ע"פ בקשתם, כאשר המחזור שלהם (שהיה אז מחזור חי"ר) עבר הסבה לשריון.

ה. דעת הגר"ש? אויערבאך בשאלת סיכון המפנים, פינוי בשבת ומניעת עגינות בשבת

מספר שבועות לאחר מכן, לאחר הפסקת האש, יצאתי פעם ראשונה הביתה. בהתאם להבטחתי, עברתי דרך ביתו של מו"ר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. היה מאוחר בלילה, והגרש"ז כבר הלך לישון, אך הוא יצא אלי וישבנו בחדרו. סיפרתי לו את כל סיפור המעשה ושאלתי אותו אם בנסיבות אלו מותר היה לי לנסוע בחג. הרב אמר לי 'אתה שואל שאלה של עם הארץ. השאלה היא אם מותר לך להכניס את עצמך ואת החיילים למקום סכנה, שיש בו הפגזות, שהרי אתה לבד מספר ששני חיילים נפצעו. אם מותר להכניס למקום סכנה, ק"ו שמותר לפנות

בשבת וחג, שהרי הסכנה דוחה שבת'. אמרתי 'טוב, אז האם מותר להיכנס למקום סכנה לצורך פינוי חללים?'. הרב האריך בתשובה שכן.

הוא אמר שהוא שמע שהרב גורן התיר במלחמת ההתשה לשלוח חיילי רב"צ להכשיר את המעוזים לפסח, למרות שהיתה סכנה והיו חיילים שנהרגו, ולמרות שלחלק מהחיילים במעוזים לא היה שום ענין ואולי אפילו לא רצו שיכשירו לפסח, וזה היה להם מטריד. אך לדבריו, הרב גורן צדק, כי העובדה שהרבנות הצבאית מפעילה את סמכותה ואוסרת גם להם את השימוש בחמץ בפסח, מעניקה להם את התחושה שהם חלק מהמערכת, ממדינת ישראל, והם שותפים אפילו להגבלות של הרבנות, ובסופו של דבר זה משפיע ומחזק אותם מורלית.

לדבריו אין ספק שפינוי התאג"ד והטנקים הוא פיקוח נפש. אך גם הפגיעה המורלית בחיילים שרואים שאם הם יפלו חללים הם ישכבו בצד ואף אחד לא יטפל בהם הוא גורם חשוב ברוח הלחימה, ולכן מהווה פיקוח נפש. (בשיחה אחרת, מספר רב של חודשים לאחר מכן, הזהיר אותי הגרשז"א שלא ילמדו מהדברים למעלה ויגידו בשמו שגם לאכול אוכל קר בשבת זו בעיה מורלית ופיקו"נ, ולכן מותר לחלל שבת ולבשל או לחמם אוכל במלחמה. הוא הסביר שצריך יראת שמים אמיתית להבין את ההבדל בין הדברים, וברור שאין שום התר לחלל שבת לחמם אוכל וכדומה).

סיפרתי לו שלא התרתי לאנשי היק"פ לעשות רישומים על החללים שפינו. הרב מאוד התלבט, והסביר שלדעתו בסוף המלחמה, למרות שיש הרבה חללים, חזקה על המת שנשכח מהלב. אבל הנעדרים יהיו בעיה שתמשך להזיק לאורך הרבה זמן (לאחר שנים ראיתי כאן בעליל את אמיתת דברי חז"ל שחכם עדיף מנביא). כמו כן, כשחייל חושש שאם יפול במלחמה אשתו תשאר עגונה, ולא יורידו את יורשיו לנכסיו וכדומה - תפגע באופן חמור הנכונות שלו להסתכן. חז"ל התירו דברים רבים מכח 'שלא להכשילם לעתיד לבוא', ולדעתו אין מכשילם לעתיד לבוא גדול מזה (דברים אלו אמר לי הגרשז"א אויערבאך, אף שלענין חזרת רופא בשבת לא התיר איסורי תורה מכח שלא להכשילם לע"ל!).

אמרתי לו 'אם כן הרב אומר שמותר גם לעשות רישומים בשינוי (ביד שמאל) בכדי שנוכל לזהות מי שמפנים בשבת?' הרב אמר לי 'אני אומר? מי אני שאומר. צריך אחרי המלחמה לכנס את כל הרבנים והדיינים בבניני האומה, ושם כולם ידונו ויפסקו בעניין. שם אני אומר את דעתי להתיר. אבל דבר כזה אני לא יכול לבד להתיר!'

אמרתי לו - 'ועד שיעשו את הכנס הזה בבניני האומה, מה לעשות עד אז?' והוא ענה לי 'עד אז לעשות כמו הכלל בהלכה - כל השואל הרי זה שופך דמים!'

בידידות נצח,
יהושע בן-מאיר

